

Sąmonės apibrėžimų formulavimas metodologiniu realizmo pagrindu

Adas Diržys

Vytauto Didžiojo universitetas
E. paštas adasdirzys@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9776-7958>

Santrauka. Šiame straipsnyje tradicinis klausimas „kas yra sąmonė?“ yra siūlomas traktuoti iš metareflektyvios realistinės pozicijos, iš kurios skirtingi sąmonės apibrėžimai galėtų būti suvokiami kaip nuolatos instancijuoti ir priklausomi nuo jų determinacijų. Metodologinė diferenciacija tarp to, kas yra reprezentuojama, ir to, kas nėra reprezentuojama, yra išreiškiama kaip skirtumas tarp partikulierių sąmonės apibrėžimų ir ontologinio X, šiame kontekste atliekančio sąmonės universalumo vaidmenį. Tokia autoriaus pozicija straipsnyje yra grindžiama analizuojant François Laruelle'io nestandartinę filosofiją, Wilfrido Sellars'o duotybės mito kritiką ir Iaino Hamiltono Grant'o revizinės Schellingo *naturphilosophie* studiją.

Pagrindiniai žodžiai: sąmonės filosofija, sąmonė, metodologija, ontologija, realizmas

Formulation of Definitions of Consciousness on the Methodological Basis of Realism

Abstract. In this paper, the traditional question – what is mind? – is suggested to be treated from the metareflective realist stance from which different determinations of consciousness could be apprehended as always instantiated and dependent on their definitions. Methodological differentiation between what is representational and what is non-representational is expressed as a divergence between particular definitions of consciousness and the ontological X, in this context, acting as a universality of consciousness. The derivation of this position is reached through the investigation of François Laruelle's non-standard philosophy, Wilfrid Sellars's critique of the myth of the given and Iain Hamilton Grant's revisionary study of Schelling's *naturphilosophie*.

Keywords: philosophy of mind, consciousness, methodology, ontology, realism

Received: 04/08/2021. Accepted: 17/02/2022

Copyright © Adas Diržys, 2022. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Šiame straipsnyje teigiama, kad epistemologinio santykio ir ribų tarp to, kas gali būti reprezentuojama, ir to, kas nereprezentuojama permąstymuose, aptinkamuose šiuolaikinio realizmo įtakų rate, gali būti pastebima metodologinė perspektyva, leidžianti svarstyti integralų realizmui sąmonės apibrėžimo klausimą. Tai sieksiu parodyti įvesdamas funkcinę atskirtį tarp sąmonės apibrėžimų, kurie pasirodo atskirų partikuliarumų būdu, ir sąmonės kaip ontologinio X, atstovaujančio juose dalyvaujančiam universalumui. Eidamas šiuo keliu neatstovausiu vienos sąmonės filosofijos pozicijos, o greičiau bandysiu pademonstruoti metareflektyvią galimybę nagrinėti skirtingas sąmonės pateiktis.

Toliau sieksiu pažvelgti į šiandienos realizmo perspektyvas, kylančias iš François Laruelle'io nestandartinės filosofijos, Wilfrido Sellarso duotybės mito kritikos ir Iaino Hamiltono Grantto revizinės Schellingo *naturphilosophie* studijos, kaip užduodančias provokuojantį ir todėl nevienareikšmišką klausimą sąmonės apibrėžimui formuluoti – *kas yra sąmonė?* Pats siūlymas kelti šį klausimą gali atrodyti kaip naivus bandymas atsakyti į pernelyg plataus pobūdžio klausimą, aptinkamą sąmonės filosofijos pagrindo problematikoje, kurioje galima atrasti daugybę būdų toliau plėtoti vieną ar kitą *sąmonės apibrėžimą*. Vis dėlto klausimas „kas yra sąmonė?“ gali būti suprantamas ir kaip klausimas apie apsisprendimą tam tikros ontologijos atžvilgiu, kur dėmesys kreipiamas ne į vieno konkretaus apibrėžimo formulavimą, o į paties sprendimo akto operatyvumą, kitaip tariant, į jo determinacinę funkciją. Todėl čia mano pateikiama analizė yra metodologinės perspektyvos pristatymas, padedantis klausimą „kas yra sąmonė?“ kelti taip: *kas yra apibrėžiama, kai yra teigiamas tam tikras sąmonės apibrėžimas?* Šio klausimo svarstymo gairės gali būti pastebimos šiuolaikinio realizmo projektuose bandant pristatyti tokią tikrovės savarankiškumo interpretaciją, kuriai tuo pačiu metu būtų nesvetimas ir integralumo dėmuo, padedantis priimti bei įvertinti, o ne nusišalinti ar eliminuoti sąmonės, subjektyvumo ar transcendentalumo klausimus, ypač pastebimus daugiau į epistemologinių uždavinių sprendimą nukreiptose filosofijose (Ray'aus Brassiero transcendentaliniame nihilizme ar metodologiniame natūralizme, Iaino Hamiltono Grantto transcendentaliniame materializme, Beno Woodardo ontoepistemologijoje ir kt.)

Tokios naujos metadisiplinos kaip metafilosofija, metaepistemologija, metaontologija ar metametafizika siekia spręsti metodologinį klausimą – kas yra apibrėžiama, kai yra teigiamas tam tikras X apibrėžimas? Tačiau vis dar trūksta panašios metodologinės pozicijos sąmonės filosofijos srityje. Čia galima paminėti porą artimesnių bandymų išvystyti metodologinės perspektyvos reikalingumą. Davidas J. Chalmersas siekdamas palengvinti sunkiosios sąmonės problemos sprendimą pirma siūlo išspręsti sąmonės metaproblemą, kurios pagrindu galima laikyti klausimą apie tai, kodėl yra manoma, jog yra sąmonės problema (Chalmers 2018: 7–11). O Konradas Werneris pateikia savo sąmonės metafilosofijos projektą kaip discipliną, kurios užduotimi gali būti laikomas tyrimas, kaip pati sąmonė supranta tai, kas yra sąmonė (Werner 2016: 121). Metodologiniai sąmonės apibrėžimų nagrinėjimai, siekiantys tirti, kaip formuluojami skirtingi sąmonės apibrėžimai, daugiau yra atriboti nuo tam tikro sąmonės apibrėžimo. Taip galima pastebėti jos skirtumą nuo sąmonės metaproblemos, kurios statusas

yra priklausomas nuo sunkiosios sąmonės problemos, priklausančios tam tikram sąmonės apibrėžimui, ir nuo sąmonės metafilosofijos, kurios tyrimas yra įmanomas atsispiriant nuo teiginio apie sąmonės egzistavimą ir tokiu būdu suformuluojant atitinkamą jos apibrėžimą.

Svarstant apie sąmonę remiantis vienu ar kitu sąmonės filosofijos apibrėžimu priimamos tam tikros normatyvinės nuostatos, ką atitinkamoje grupėje yra įprasta laikyti sąmone. Akivaizdu, kad būtų klaidinga teigti, jog sąmonės disciplinos viduje susiduriama su vienareikšmiškai nulemta nutartimi. Sąmonės apibrėžimo ribos yra keičiamos, papildomos ar naikinamos priklausomai nuo tai lemiančių teiginių priėmimo, tačiau ar būtent čia ir nesusiduriama su įprastinės refleksijos pakeitimu metarefleksija? Ieškojimas atsakymo į sąmonės būties klausimą dažnai yra laikomas mįslinga ir netgi neretai mistine užduotimi. Tai pripažįstama ir panpsichizmo, ir fizikalizmo šalininkų. Pirmiesiems nepaaiškinamo pagrindo pirmenybė tampa geriausiu paaiškinimu, o antriesiems šis pagrindas turi būti redukuojamas į aiškesnes neurofizinės išraiškas. Pirmuoju atveju yra matomas susitaikymas su pagrindo nepaaiškinamumu, o antrasis iš jų nurodo į užslėptą nuostabą dėl sąmonės reikalingumo apskritai. Tačiau net ir pastaruoju atveju susiduriama su implicitišku atitinkamo sąmonės apibrėžimo priėmimu, kadangi siekiant redukcijos reikia gebėti atpažinti tai, ką yra siekiama redukuoti.

Neatsitiktinai čia renkuosi realistinę orientaciją, kurios atgimimas šiuolaikinės filosofijos erdveje siekia ne tik ontologinio tikrovės pažinimo, bet ir kai kurių projektų atžvilgiu epistemologijos integracijos. Todėl galima pastebėti, kad svarstant sąmonės klausimą atsiduriama tarp kažko, kas gali būti apibrėžta, ir to, kas neapibrėžiama, arba kitaip – tarp to, kas gali būti *reprezentuojama*, ir to, kas *nereprezentuojama*. Atitinkama sąmonės reprezentacija su savimi atsineša ir gretutinę epistemologinę nuostatą, o nereprezentacija reiškia susidūrimą su ontologija kaip reprezentacijos trūkumu. Iš to galima spręsti apie vienos ar kitos reprezentacijos savaiminį nepakankamumą ir kartu apie jos apibrėžtą galiojimo lauką. Skirties tarp to, kas gali būti reprezentuojama, ir to, kas yra nereprezentuojama, atpažinimas išveda iš disciplininio uždarumo ir leidžia atpažinti *ontologinį X*, kuris šioje studijoje tyrinėjamas sąmonės požiūriu. Čia patenkame į metodologinės apybraižos teritoriją, kurios užduotimi tampa sąmonės apibrėžimų formulavimo stebėjimas ir tyrimas.

Toliau sieksiu plačiau išplėtoti jau trumpai paliestas temas jas siedamas su konkrečių filosofinių autorių mintimi, kurių filosofiniai projektai padeda problemizuoti šiuolaikiniams realizmams būdingą tokios analizės raišką. Kadangi čia pateikiama metodologinė perspektyva tėra preliminarini žanga į platesnę galimą analizę, pasirinktų autorių sąrašas nėra skirtas vertinti baigtinai, tai būtų tikslingiau laikyti siekiu išryškinti tam tikrą metodologinę tendenciją, pasirodančią tarp skirtingų, tačiau šiuolaikinių realizmų tyrinėjimų erdvei būdingų filosofų.

Sąmonės apibrėžimai fenomenalios imanencijos požiūriu

Plačiau aptariant ontologinio X statusą, kuris pagrindžia savaiminę nereprezentatyvumo poziciją ir tuo pačiu metu užtikrina epistemologinę analizę, mano manymu, puikiu pavyzdžiu gali būti laikytina Laruelle'io tikrovės interpretacija bei jo pristatomas nefilosofijos

(dabar jau nestandartinės filosofijos) projektas. Anot jo, tikrovė (kuri dar vadinama Vieniu) „per imanenciją save atskiria tiek pat nuo transcendentinio Vienio, kiek ir nuo transcendentalinio Vienio: su sąlyga, jog ji yra radikali imanencija, be mažiausio transcendencijos, išoriškumo, padalijimo, negatyvumo ar nebūties fragmento savyje“ (Laruelle 2013b: 5). Taip pristatoma tikrovės samprata (nors ir atsižvelgiant į Laruelle'io nenorą jai priskirti jokio disciplininio predikato) gali būti sulyginama su nereprezentatyvaus uždarmo reikalaujančiu ontologiniu X.

Pastebiu, jog Laruelle'is atribodamas savąją tikrovės pateiktį kartu priartėja prie realizmo tradicijos, vengiančios vienos ar kitos kokybinės apibrėžties, bet teigiančios savarankiško egzistavimo bendravardikliškumą. Taip nors ir negalime teigti tikrovės egzistavimo ar neegzistavimo jos determinacijos požiūriu (kitaip pakliūsime į koreliacinius spąstus), vis dėlto galime atrasti jos būtinybės modalumą, visada esantį prieš pozicijos užėmimą. Realizmą implikuojantis būtinybės modalumas kyla iš tikrovės nereprezentatyvumo atpažinimo. Pats nereprezentatyvumas gali būti suprastas ne kaip laikinas nereprezentatyvumas, t. y. nukeliant reprezentacijos galimybę į ateitį, bet kaip pastovumą užtikrinantis pagrindas ir dėl to atsisakantis transcendentinės tikrovės sampratos. Lygiai taip siūloma žvelgti ir į transcendentalumą, kuris negali būti taikomas pačiai tikrovei, nes ji yra nereprezentatyvi.

Kodėl tuomet tikrovė yra svarstoma imanencijos požiūriu? Ray'aus Brassiero teigimu, Laruelle'is siūlo vietoj įsitikinimo, kad mes nuolatos esame užsidarę nuo tikrovės, svarstyti nuolatinio buvimo joje galimybę (Brassier 2007: 128–129). Taip atsitinka todėl, kad čia susiduriama su bepagrindiškumu, paradoksaliai grindžiančiu save patį. Tiesa, bepagrindiškumas grindžia ne tik tikrovę, bet ir ją visą apimdamas kartu tampa pagrindu ir transcendentalinei patirčiai. Laruelle'io manymu, jo planas, metodiniu požiūriu, yra orientuotas į kantiškojo projekto išplėtimą, tad čia tampa aktualu apsvarstyti ir nuo radikalių tikrovės imanencijos atsiskiriančią transcendentalumą kaip tiriamąjį lauką apibrėžiantį įsikišimą.

Čia galima pastebėti mano pradžioje minėtos skirties tarp reprezentacijos ir nereprezentacijos veiksmingumą, kur tai, kas gali būti apibrėžiama, o kartu ir reprezentuojama, yra sietina su tikrovės nereprezentatyvumu. Laruelle'is šios skirties apmąstymų imasi pradėdamas nuo kritinės formuluojamų *filosofinių sprendinių* analizės. Pasak jo, „filosofinis sprendinys yra transcendencijos operacija, kuri tiki (naiviu ir haliucinaciniu būdu) vieno diskurso apie tikrovę galimybę“ (Laruelle 2013a: 117). Kiekviena filosofija gali būti suprasta kaip empirinio ir kategorinio lauko sintezė, kuri kantiškosios filosofijos apylinkėse pasirodo transcendentalinės apercepcijos pavidalu. Nestandartinės filosofijos užduotimi tampa šių sprendinių pastebėjimas, vedantis prie jų repozicionavimo tikrovės atžvilgiu. Čia galima matyti pasislėpusią Quentino Meillassoux faktualumo principo veikseną, kurios tikslas yra absoliutizacijos deabsoliutizacija (Meillassoux 2008). Spekuliatyviajame materializme šiuo principu siekiama deabsoliutizuoti koreliaciją kaip subjektinės nuostatos pirmumą legitimuojantį apibrėžimą. Laruelle'is nėra griežtai besirūpinantis realistų puoselėjamais užmojais, tačiau nebūtų klaidinga teigti, jog čia galima pastebėti tą patį prielankumą tikrovės atvirumui.

Vis dėlto kur galima susidurti su anksčiau pastebėtu šios perspektyvos kantiškumu? Jeigu Laruelle'io kritika yra nukreipta prieš absoliutinių teiginių postulavimą kaip trans-

cidentalinę apėrcėciją, ar dar galima teigti transcendentalinio projekto tęstinumą? Atsakant į šį klausimą svarbu atsižvelgti į kitą terminą, kuris Laruelle'io yra pavadinamas *fenomenalia imanencija* (Laruelle 2013b: 5). Ją galima aiškinti remiantis mano pristatoma metodologine analize. Pastaroji nėra susieta su ta reiškinių sritimi, kuri neperžengia tam tikros apibrėžtos filosofijos ribų ir yra veikianti subjekto–objekto dichotomijoje, bet greičiau jau yra metarefleksiją įgalinanti pozicija, kurios reiškiniais tampa nebe patirtyje pasirodantys objektai, o pačios teorijos, formuluojančios apibrėžimus apie tikrovę. Laruelle'is mano įvardijamus apibrėžimus laiko filosofiniais sprendiniais, kurie tampa galimais tirti reiškiniais, kai nereprezentuojamos tikrovės būtinybė yra atpažįstama kaip pagrindas ir tuo pačiu metu yra išardomas absoliutinis teorijos statusas. Laikantis ankstesniosios įvestos skirties, nereprezentuojamumas įgalina reprezentacijas ir, žinoma, pats išlieka epistemologiškai nepažinus. Įdomu tai, kad absoliutinių teiginių išardymas netampa eliminatyvus jų atsisakant, greičiau jau tokiu būdu yra įgalinamas epistemologinis pluralizmas neapsistoti ties viena sistema ir kartu taip atsiveria prieiga prie metodologinės nuostatos, tiriančios apibrėžimų formulavimus, o ne tik konkrečias jų instancijas.

Meillassoux spekuliatyviojo materializmo pozicija yra griežčiau nukreipta į sąmonės peržengimą naudojantis deabsoliutizacijos mechanizmu, o Laruelle'ui rūpi bet kokios absoliutizacijos dekonstrukcija nagrinėjant ją metodologinėje distancijoje. Tačiau galiu pastebėti, kad skirtingose sąmonės filosofijose galima stoti akistaton su tam tikru sąmonės apibrėžtumu bandant atsakyti ir tam tikru aspektu netgi atsakant į klausimą – kas yra sąmonė? Kadangi čia susiduriama su skirtingais sąmonės apibrėžimais, tai kartu aptinkamos ir atitinkamos jų absoliutizacijos. Klausimo formuluotė „kas yra sąmonė?“ kelia ontologinio tipo klausimą apie jos pačios tikroviškumo prigimtį, tad ieškant apibrėžčių universalumo galima teigti, kad pirma aptinkama pretenzija į sąmonės tikrumą, teoriškai galima išreikšti kaip ontologinio X pakeitimą ontologine sąmone.

Šiuo metu nesvarstau fizikalistinės sąmonės ontologijos koncepcijų, kadangi vadovaudamasis Laruelle'io mąstymo kryptimi svarstau fenomenalią imanenciją, kurioje nagrinėju teorinį ontologiškumą be tam tikros kokybinės apibrėžties absoliutizacijos. Tam tikros regioninės ontologijos atveju jos vidinėje koreliacijoje galima susidurti su fizikalistine, fenomenologine, panpsichistine ar kita ontologine apibrėžtimi, tačiau tai pasirodo kito dėmens, einančio po tam tikro sąmonės apibrėžimo suformavimo, pavidalu. Nestandartinės minties seka pirma susiduria su ontologinio X pakeitimu ontologine sąmone, kuriai subordinuojami tolesni sąmonės apibrėžimai kaip bandantys konkretizuoti sąmonės pasirodymą. „Kas yra sąmonė?“ pirmiausia yra sąmonės apibrėžimų performatyvumas fenomenalioje imanencijoje.

Sąmonės apibrėžimų konceptualumas

Pasak Laruelle'io, patekimas į fenomenalios imanencijos teritoriją yra tuo pačiu metu ir susidūrimas su duotimi prieš bet kokią duotybę (Laruelle 2013b: 5). Tam, kad būtų galima aiškiau suprasti, ką reiškia šioji duotis prieš bet kokią duotybę, verta atkreipti dėmesį į Sellarso *duotybės mito* analizę, padėsiančią atskleisti realistinę metodologijos poziciją.

Kodėl yra svarbu pabrėžti pastarąją realistinę orientaciją, kai pats Sellarsas savąją perspektyvą buvo linkęs įvardyti kaip psichologinį nominalizmą? Galima sakyti, kad šiūolaikinio realizmo užduotimi daugiau tampa ne siekis pasikliauti viena ar kita metafizine nuostata, o, visų pirma, atsižvelgiant į ribojančius epistemologinius reikalavimus, įvesti į nepasitikėjimo subjektyvumo absoliutumui būklę, o tai kartu kreipia ir būtinybės performuluoti įsitikinimus apie patirties ir konceptualumo duotybę link. Sellarsas, kritikuodamas empirizmo nuostatas, čia išvelgia išsigalėjusį nekvestionuotiną susisaistymą su juslinių duomenų duotybe (ši problema gali būti svarstoma ne tik empiristinio jutiminių duomenų vardiklio atveju, bet ir fenomenalios patirties siaurąja (kaip patirties) bei plačiąja (kokios patirties) prasmėmis atžvilgiu, tačiau čia plačiau to neanalizuosiu ir toliau vadovausiuosi arbitraliu juslinių duomenų duotybės ir fenomenalios duotybės metodiniu sinonimiškumu). Anot Sellarso, juslinių duomenų teoretikai nori suderinti dvi visiškai skirtingas tezes, kurios pateikiamos taip: „(a) Tai, kas juntama, yra partikuliarumai. Jutimas nėra žinojimas. Jutiminių duomenų egzistencija logiškai neimplikuoja žinojimo egzistencijos. (b) Jutimas yra žinojimo forma. Faktai, o ne partikuliarumai yra tai, kas juntama“ (Sellars 1997: 16). Taigi, trumpai galima tarti, jog juslinių duomenų teorijų atžvilgiu susiduriame su, visų pirma, juslinių duomenų priklausymo žinojimo rūšiai neigimu, o vėliau – to teigimu. Šie teiginiai susiduria su prieštaravimo principu. Galiu pastebėti, kad tokia nuostata aptinkama ir sąmonės apibrėžimą formuojančiose disciplinose be metodologinės nuostatos, kur norint priimti vieną iš apibrėžtų sąmonės raiškos interpretacijų yra būtina paneigti alternatyvią apibrėžimo duotybę kaip nereiškančią žinojimo.

Pavyzdžiui, fenomenologijai reikia atmesti iliuzinę nuosaikiojo eliminatyvizmo sąmonės traktuotę tam, kad būtų galima apie ją mąstyti transcendentaliai. Be abejonės, būtų galima prieštarauti teigiant, kad čia kalbama apie du skirtingus sąmonės apibrėžimus, o ne apie bandymą neperžengiant tos pačios disciplinos ribų sudaiktinti vieną sąmonės apibrėžimą. Tačiau ar tokiu būdu ir nesusiduriame su pačiu duotybės mitu? Alexanderis Schnellis referuodamas į Marco Richirio darbus teigia, kad „fenomenologo užduotis susideda iš pasinėrimo į „neduotybes“ ir „neregimybės“ gelmes tam, kad būtų galima atskirti tai, kas išskyla iš „fenomenologiškumo“, nuo to, kas yra simboliškai institucionalizuota“ (Schnell 2016: 219). Todėl fenomenologiniu metodu įgalinamame natūraliosios nuostatos suskliaudime pirmiausia turi būti implikuotas žinojimas, ką reikėtų laikyti natūralia nuostata. O tam reikia diskusijos su gretutine apibrėžimus formuluojančia disciplina, pateikiančia savąją duotybės versiją.

Grįžtant prie Sellarso duotybės mito analizės, būtų galima kelti klausimą apie šios problemos sprendimo pasiūlą. Čia ji atrandama įvertinant skirtį tarp *neišvestinių* ir *išvestinių* teiginių. Pozicija, pasikliaujanti duotybe, tuo pačiu metu priima ir epistemologinį neišvestinių teiginių teisingumą. Tai reiškia, jog duomenys, kurie yra gaunami iš tiesioginės patirties, užtikrina ir teiginių apie ontologiją teisingumą. Gretinant tai su mano pateikiama sąmonės apibrėžimo metodologija galima teigti, kad tokiu būdu yra pasitikima formuluojamo apibrėžimo apie sąmonę nemedijuojamumu. Tam tikroje disciplininėje erdvėje yra dirbama su sąmone kaip tyrimo objektu, o ne su atitinkama jos instancija. Taip anksčiau aptartas skirtumas tarp sąmonės kaip ontologinio X ir sąmonės kaip konkretaus jos apibrėžimo yra suliejamas į vieną darinį. Skirtumo atpažinimas eina kitu keliu.

Sellarsas siūlo į bet kokią teoriją apie duotybę žvelgti kaip priklausančią išvestinių teiginių krypčiai. Tad taip sąmonės apibrėžimas gali būti atpažįstamas ir svarstomas kaip konceptualus apibrėžimas. Atkreipiu dėmesį, jog, kaip ir Laruelle'io filosofijoje, taip ir čia teorija yra pradedama formuluoti nuo tam tikrų stebimų tikrovės objektų, kurie negali būti vienareikšmiškai reprezentuojami, nes patys yra susieti su nereprezentatyvumu. Nors ir absoliuti reprezentacija yra neįmanoma, vis dėlto galima kalbėti apie jų konceptinę išraišką, pateikiančią dalinę reprezentaciją tam tikros teorijos rėmuose.

Žinoma, laikantis išvedimo nuostatos nesiekiamo puristinio neutralumo, kuris galėtų krypti į kitą absoliutistinį kraštutinumą. Greičiau jau čia gali būti pastebimas pasirodantis metarefleksijos vaidmuo, kuris nėra atskiriamas nuo konkrečios disciplininės praktikos, bet į ją įskaitomas. Konceptualumo atpažinimas ne tik leidžia įvertinti teorijos santykį su nereprezentuojama tikrove, bet kartu ir suteikia galimybę konkrečiam pristatymui. Pasak Sellarso, čia priimamas tvirtinimas gali atlikti determinaciją (Sellars 1997: 43). Jis šią sritį, atskirdamas nuo ontologija besirūpinančio mokslinio vaizdinio, pavadina *manifestuoto vaizdinio* teritorija, kurios tikslu tampa normatyvinių teiginių formulavimas (Sellars 2007: 369–408). Normatyviniai teiginiai yra išskirtinai susieti su konceptualiniu būdu patyrimo teritoriją apibrėžiančiais praktiniais postulatais. Kaip ir Laruelle'io atveju yra ginčijama radikali tikrovės atskirtis nuo jos apibrėžimus formuluojančios teorijos, pasirodančios fenomenalioje imanencijoje, taip ir Sellarsas sutinka, jog egzistuoja tam tikras sąryšis tarp abstrakčios teorijos ir jos konkrečių pasekmių. Visos klasifikacinės filosofinių disciplinų schemas turi praktinius efektus. Jo žodžiais tariant, „nominalios priežastys turi realius padarinius“ (Sellars 1997: 79). Remiantis Brandomo pastebėjimu, Sellarsas pripažįsta, kad skirtis tarp grynai teorinių ir stebimų objektų tėra metodologinė skirtis, o ne ontologinė, reiškianti, kad teoriniai ir stebimi objektai nėra du skirtingi daiktai (Brandom 1997: 163).

Sąmonės apibrėžimų produkavimas

Panašią imanentinę tikrovės sampratą galima aptikti ir jau šiuolaikinio realisto Grantto darbuose, skirtuose išplėtoti vientsiai Schellingo filosofijos projekto idėjai. Nors Grantto plėtojama perspektyva, visų pirma, yra nukreipta natūrfilosofijos linkme, čia pastebima, kad Schellingo gamtos pirmapradiškumas yra svarstytinas ontologinio atvirumo pagrindu, kur gamtą siūloma įsivaizduoti ne kaip absoliutaus Vienio manifestaciją, bet kaip platoniškojo *Visko* pradžia, mąstomą iš savaiminės *auto kath'auto* pozicijos (Grant 2006: 26–27). Taigi, kaip ir Laruelle'io tikrovėje, taip ir Grantto analizuojamoje gamtos sampratoje susiduriama su tikrovės imanencijos pagrindu. Tai reiškia, kad čia susitinkama su ontologijos atvirumu, naudingi integraliai metodologijai palaikyti. Todėl tikriausiai neatsitiktinai Grantui rūpi tokio realizmo projekto išryškėjimas, kuriam yra nesvetimas ir idealizmas. Pasak jo, tokioje būklėje yra ieškoma neasmeninio transcendentaliai generuojamo universalumo ir save generuojančios gamtos sutapimo (Grant 2006: 2). Turiu atkreipti dėmesį, jog taip kartu išryškėja ir žymioji Schellingo plėtotą *tapatumo teorija*, kuri padeda atsižvelgti į tapatybės ir skirtumo dialektiką bei jų vienareikšmi neatskiriamumą svarstant šiuos dėmenis iš imanentinės perspektyvos.

Tai galima išplėtoti per mano analizuojamą sąmonės apibrėžimo klausimą. Svarstomą ontologinį X pakeičianti sąmonė, viena vertus, yra bendras pamatas galimiems sąmonės apibrėžimams ir ją nuo konkrečių instancijų skiria jos universalumas bei nereprezentuojamumas, kita vertus, partikuliarus sąmonės apibrėžimas yra ir pateikiantis tam tikrą ontologinės sąmonės sluoksnį, kurios dalimi jis yra. Dar daugiau, nors ir ontologinė sąmonė nėra reprezentuojama, vis dėlto ji nėra ir vienareikšmiškai atskirta nuo sąmonės apibrėžimo, nes yra užpildanti ir teikianti imanentinį lauką, kuriame gali būti keliami polemika klausimu – kas yra sąmonė? Iš to aiškėja neoplatoniška universalumo dalyvavimo reikšmė. Taip pat galima pastebėti, jog, kalbant apie sąmonę, ontologinė sąmonė kaip universalumas ir sąmonės apibrėžimas kaip partikuliarumas tuo pačiu metu yra sutampantys. Todėl sąmonės apibrėžimo analitika nėra susieta tik su metodologine kalbos filosofijos problema, bet taip pat yra reikalaujanti atsižvelgti ir į filosofijos metodologinį tarpdiscipliniškumą.

Grįžtant prie Grant'o analizės, jo paties teigimu, gamtos svarstymai taip pat privalo kelti klausimus ne tik griežtoje somatinėje gamtos mokslų atskirtyje, nes Schellingo gamta yra suprantama besąlygiškai, be konkrečių vien tik fiziologinių partikuliarumų apribojimų (Grant 2006: 2). Kodėl yra aktualu pratęsti tyrimų sritį anapus tam tikro apibrėžtumo? To yra imamasi todėl, kad būtų galima atsižvelgti į baigtinei fenomenologizuojančiai sąmonei (kaip tam tikram jos apibrėžimui) nepasirodančius, bet galimus objektus (čia Grantas pateikia giliojo geologinio laiko pavyzdį) (Grant 2006: 6). Pasak jo, pati gamta yra eliminuojama ją redukuojant į natūralius daiktus, todėl yra būtina sprendimo ieškoti gamtoje anapus gamtos. Formuluojant konkrečius sąmonės apibrėžimus susiduriama su Grant'o kritikuojamu atomistiniu požiūriu, kuris pirmiausia yra ginčijamas ne dėl savo negalimumo, bet dėl nereprezentuojamo *besąlygiškumo* redukcijos. Grant'o sąmonės filosofijos gestas (kuris tuo pačiu metu yra neatskiriamas nuo sąmonės ontologiškumo perspektyvos) pasirodo jo siūlomoje skirtyje tarp savasties kaip savaiminio principo (*to auto*), priklausančio besąlygiškumui, ir reflektyvios sąmonės (Grant 2006: 16). Savasties kaip savaiminio principo terminas gali būti prilyginamas mano įvestai ontologinės sąmonės konceptualizacijai, atstovaujančiai universalumo ir nereprezentuojamumo matmeniui, o reflektyvi sąmonė atitinka sąmonės apibrėžimą tam tikru partikuliariu pavidalu. Savasties principas dar kitaip pasirodo kaip transcendentalinis pagrindas, paaiškinantis *produkcijos* (*prius*) ontologijos veiksena, tačiau neleidžiantis kelti tolesnių klausimų apie tai, kas yra pati produkcija. Kiekvienas reflektyvios sąmonės atsigrėžimas į produkciją sukuria naują *produktą* (*posterius*)¹, mano nagrinėjamu atveju kaip konkretų sąmonės apibrėžimą. Tad viskas, ką partikuliariai galima pasakyti apie sąmonę, yra suvedama į jos apibrėžimų analitiką. Kaip ir minėjau, universalumas ir partikuliarumas nėra radikalčiai vienas nuo kito atskirti ir todėl pastebima, kad patį fenomenalumą, kaip pasireiškimo zoną, reikia traktuoti kaip integruotą produkcijoje.

Benas Woodardas atkreipia dėmesį, kad tokiu būdu pačios skirtys tarp vienas nuo kito besiskiriančių dėmenų nepanaikinamos, tačiau už jų steigimą yra prisiimamos jas

¹ Grantas pirmą kartą atskiria produkciją nuo produkto nagrinėdamas platoniškosios fizikos ir metafizikos santykį (Grant 2006: 43).

lydinčios pasekmės (Woodard 2019: 86). Dar kartą susiduriama su Sellarso analizėje minėta ir plačiau Brandomo plėtojama normatyvizmo kryptimi. Antrindamas teigiu, jog konkretus apibrėžimas, suvokus jo kartu savyje turimą skirtumą nuo ontologinės raiškos, yra priimamas kaip efektyvus raiškos būdas praktinei plėtotei. Klausimas apie tai, kas yra sąmonė, įgyja klausiamąjį papildinį – ką su ja galime padaryti? Normatyvinė nuostata suteikia apibrėžtines sąlygas besąlygiškumo raiškai. Tokiu būdu atomistinis sąmonės apibrėžimas pasirodo ne tik kaip negatyviai statiškas darinys, bet kaip pagrindas galimybei kalbėti ir tirti tam tikrą apibrėžtą ontologinę sritį. Woodardo teigimu, mąstymas funkcionuoja rekapituluodamas ir kopijuodamas gamtą pagal savo sąlygas (Woodard 2019: 44).

Normatyvizmo įsiterpimas leidžia svarstyti ir išvedimą. Anot Granto, einant išvedimo keliu galima kalbėti apie produktus, esančius anapus fenomeno, kurie pasirodo kaip jų priežastys, tačiau nenustoja būti produktais besąlygiškos produkcijos atžvilgiu (Grant 2006: 143). Kaip jau buvo apžvelgta, Sellarsas akivaizdžiai ginčija galimybę kalbėti apie duotybę ir siūlo savo konceptualinės prieigos alternatyvą, palankią Grantu išvestinių produktų sampratai, kuri leidžia atsižvelgti į šiame straipsnyje analizuojamą skirtumą ir panašumą, plėtojamą tarp reprezentacijos ir nerepresentacijos.

Išvados

Straipsnyje bandžiau parodyti, kaip klausimas „kas yra sąmonė?“ šiuolaikinio realizmo įtakų rate gali būti keliamas išskiriant metodologinį požiūrį, padedantį ne atsisakyti sąmonės apibrėžimų, bet juos integruoti. Siekdamas šio tikslo konceptualizacijos išskyriau dvi skirtingas, tačiau tarpusavyje susijusias metodologines sąvokas – ontologinę sąmonę ir sąmonės apibrėžimus. Pirmoji iš jų yra suprantama kaip bandymas tyrinėti sąmonę, neapibrėžtą ontologinį X pakeičiant ontologine sąmone, nuo kurios atsispiriama formuluojant tam tikrus tolesnius regioninius sąmonės apibrėžimus atitinkamose disciplinose. Pati ontologinė sąmonė čia suprantama kaip nereprezentuojamas, bet universalumą suteikiantis pagrindas, susietas su sąmonės apibrėžimais kaip jos partikuliariomis reprezentacijomis. Šios realistinės skirties atpažinimas veda prie metodologinės laikysenos, įgalinančios metareflektyvų konkrečios disciplinos pobūdį. Tad svarbu pastebėti, jog būtų netikslinga teigti, kad šis ėjimas nėra atpažįstamas ir sąmonės filosofija užsiimančiose disciplinose. Kad ir pradžioje minėto Wernerio, plėtojančio savitą sąmonės metafilosofijos diskursą, pastebėjimu, Husserlio fenomenologijoje subjektyvumo apmąstymai yra suprantami ne kaip fenomeno tarp kitų fenomenų tyrimai, bet kaip fenomenų galimybės sąlygų pateikimas svarstant konceptualinę ribų problemą (Werner 2016: 138). Todėl kritinė perspektyva nuolatos turi ne tik pozityvumo atverti tam tikrą ontologinę sąmonės tyrimo sritį, bet kartu ir implikaciją įvertinti savo ribotumus, pasireiškiančius atpažįstant sąmonės nereprezentatyvumo pagrindą. Taip gali būti pastebima metodologinė reakcija sąmonės apibrėžimų plėtotei ir kitų sąmonės filosofijos projektų atžvilgiu, kurių galimybių perspektyvos yra tikėtinos.

Literatūra

- Brandom, R., 1997. *Study Guide*. In: *Empiricism and the Philosophy of Mind*, ed. W. Sellars. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 119–181.
- Brassier, R., 2007. *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*. London: Palgrave Macmillan.
- Chalmers, D. J., 2018. The Meta-Problem of Consciousness. *Journal of Consciousness Studies* 25 (9–10): 6–61.
- Grant, I. H., 2006. *Philosophies of Nature After Schelling*. London, New York: Continuum.
- Laruelle, F., 2013a. *Dictionary of Non-Philosophy*. Translated by Taylor Adkins. Minneapolis: Univocal Publishing.
- Laruelle, F., 2013b. *Principles of Non-Philosophy*. Translated by Nicola Rubczak and Anthony Paul Smith. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury.
- Meillassoux, Q., 2008. *After Finitude: An Essay on the Necessity of Contingency*. Translated by Ray Brassier. London, New York: Continuum.
- Schnell, A., 2016. Beyond Husserl, Heidegger, and Merleau-Ponty: The Phenomenology of Marc Richir. *Symposium* 20: 213–229. <https://doi.org/10.5840/symposium201620112>
- Sellars, W., 1997. *Empiricism and the Philosophy of Mind*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Sellars, W., 2007. *Philosophy and the Scientific Image of Man*. In: *In the Space of Reasons*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 369–408.
- Werner, K., 2016. Metaphilosophy of Mind: how Do Minds Investigate Minds? Refutation of the Theocentric View. *Integrative Psychological & Behavioral Science* 51 (1): 120–140.
- Woodard, B. 2019. *Schelling's Naturalism: Motion, Space and the Volition of Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press.